

О. С. Шевчик*

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ОБІГУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ЯК СКЛАДОВОЇ КАТЕГОРІЇ “ВАЛЮТНІ ЦІННОСТІ”

Враховуючи існуючу національну систему валютного регулювання та контролю, особливої актуальності набуває необхідність аналізу природи валютних правовідносин з визначенням тих критеріїв, за якими законодавець відніс той чи інший матеріальний предмет, як частковий елемент, до загального терміну “валютні цінності” та зробити висновок про доцільність встановлення спеціального режиму обігу за кожним з цих елементів. Це обумовлюється тим, що в Україні, законодавець формально визначив перелік видів майна, що відноситься до валютних цінностей. Проте на законодавчому рівні не зазначено ті критерії та ознаки за якими той чи інший предмет матеріального світу віднесено до категорії валютних цінностей.

Деякі аспекти зазначеної проблеми вже порушувалися окремими вченими, зокрема: Є. О. Алісовим, Д. М. Войкіним, Л. М. Кравченко, А. М. Мельником, Н. В. Неверовою, Д. О. Федорковим, С. І. Лучковською та ін. У той же час, на сьогоднішні, незважаючи на певну кількість наукових досліджень в галузі валютного регулювання та контролю, присвячених правому регулюванню проведення валютних операцій, питання дослідження правового режиму обігу валютних цінностей та дослідження правового режиму обігу окремих складових категорії “валютні цінності” залишаються майже без уваги з боку науковців.

Метою статті є не лише дослідження правового режиму обігу цінних паперів, що на законодавчому рівні визнається в якості валютних цінностей, але дослідження природи тих суспільних відносин, що обумовлюється їх рухом. Так, відповідно до п. п. 2, 4 ч. 1 ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю”¹ (надалі — Декрет), до переліку валютних цінностей відносяться платіжні документи та інші цінні папери, які виражені в національній валюті та платіжні документи та інші цінні папери, що виражені в іноземній валюті або банківських металах (надалі цінні папери, виражені в іноземній валюті).

При цьому, слід зазначити що перелік видових форм цінних паперів та інших платіжних документів, виражених у валюті України встановлений п. 2 ч. 1 ст. 1 Декрету та перелік видових форм цінних паперів та інших платіжних документів, виражених у іноземній валюті або банківських металах встановлений п. 4 ч. 1 ст. 1 Декрету ідентичний. Таким чином, факт віднесення платіжних документів та цінних паперів, виражених у валюті України, іноземній валюті, банківських металах до категорії валютних цінностей не пов’язано з юридичним статусом їх емітента та виду валюти, в якій їх виражено. Тобто, до валютних цінностей можуть належати цінні папери, випущені резидентами України, виражених як у валюті України так і в іноземній валюті (наприклад, облігації)² чи в банківських металах, а також цінні папери, випущені нерезидентами. Також у Декреті не приділено уваги на класифікацію цінних паперів на документарні та бездокументарні, а відтак, вважається, що для застосування норм валютного законодавства форма носіїв цінних паперів жодного значення не має.

Відносячи до валютних цінностей платіжні документи та цінні папери, виражені як у валюті України, іноземній валюті та банківських металах, в Декреті надано їх перелік, проте критеріїв віднесення саме таких предметів матеріального світу до цієї категорії валютних цінностей встановлено не було. В цьому випадку доречно згадати висловлювання Є. В. Васьковського, яке вже можна назвати класичним, який вказував, що “для з’ясування суті закону важливо знати, що думав і бажав виразити в момент затвердження закону сам законодавець”³. Сміслові навантаження термінів, які використовуються Декретом при визначенні кола цінних паперів, які віднесені до валютних цінностей, можна встановити шляхом дослідження та аналізу визначень, які використовуються в інших галузях права (перш за все цивільного).

© Шевчик О. С., 2008

* аспірант Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

¹ ВВР. — 1993. — № 17. — Ст. 184.

² Відповідно до ч. 6 ст. 7 Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок” від 23.02.2006 р. (ВВР. — 2006. — № 31. — Ст. 268) з наступними змінами, передбачена можливість розміщення облігацій емітентами у іноземній валюті.

³ Васьковський Е. В. Цивилистическая методология. Учение и применение гражданских законов. — М.: АО «Центр ЮрИнФОР», 2002. — С. 193.

Так, визначення самого терміну “цінні папери” наводиться до ст. 3 Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок”⁴. Згідно цього Закону цінними паперами є документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника та передбачають виконання зобов’язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають із цих документів іншим особам. Слід зазначити, що тотожні визначення поняття цінних паперів також наведено в ч. 1 ст. 194 ЦК України⁵ та у абз. 2 ч. 1 ст. 163 ГК України⁶.

Виходячи із легального визначення цінного паперу, впливає, що для будь-якого цінного паперу є характерними такі ознаки:

- 1) цінним папером є документ;
- 2) документ має бути встановленої форми;
- 3) документ має містити відповідні реквізити;
- 4) документ має посвідчувати грошове чи інше майнове право, яке визначає взаємовідносини між особою яка його випустила (видала) і власником;
- 5) документ передбачає виконання зобов’язань згідно з умовами його випуску (видачі);
- 6) документ передбачає можливість передачі прав, що випливають з нього, іншим особам⁷.

Головним критерієм, відповідно до якого фінансові інструменти мають правовий режим цінного папера, а інші — ні, є наявність законодавчого визначення ознак цінного папера, законодавче закріплення — включення до переліку цінних паперів (надання законом правового режиму цінного папера), наявність визначених законом для цінного папера певного виду реквізитів та відповідність встановленій формі⁸. Так, відповідно до загальних ознак цінного папера та їх властивостей, ч. 5 ст. 3 Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок” встановлено види цінних паперів, що можуть випускатися та перебувати в обігу на території України. Зокрема, в Україні в обігу можуть бути такі групи цінних паперів:

- 1) пайові цінні папери (акції; інвестиційні сертифікати);
- 2) боргові цінні папери (облігації підприємств; державні облігації України; облігації місцевих позик; казначейські зобов’язання України; ощадні (депозитні) сертифікати; векселі);
- 3) іпотечні цінні папери (іпотечні облігації; іпотечні сертифікати; заставні; сертифікати ФОН);
- 4) приватизаційні цінні папери — цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;
- 5) похідні цінні папери — цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов’язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів;
- 6) товаророзпорядчі цінні папери — цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

При цьому слід зазначити, що валютним законодавством України, цінні папери віднесені до кола валютних цінностей, однак при цьому надається дещо інший перелік цінних паперів. Так, зокрема, Декрет до цінних паперів відносить акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи. Слід також зазначити, що відповідно до ст. 3 Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок” встановлено вичерпну класифікацію цінних паперів та визначено обов’язкові реквізити цінних паперів, вимоги щодо форми та інші вимоги, що встановлюються для конкретного виду цінного папера. Відповідно до ч. 2 ст. 196 ЦК, документ, який не містить обов’язкових реквізитів цінних паперів і не відповідає формі, встановленій для цінних паперів, не є цінним папером.

⁴ ВВР. — 2006. — № 31. — Ст. 268.

⁵ ВВР. — 2003. — № № 40-44. — Ст. 356.

⁶ ВВР. — 2003. — № 18, 19-20, 21-22. — Ст. 144.

⁷ *Посполітак В.* Правове визначення поняття цінних паперів. Ознаки та класифікація цінних паперів // Юридичний журнал. — 2005. — № 1 (31). — С. 93.

⁸ *Трофімова О. В.* Критерії класифікації цінних паперів за законодавством України // Вісник господарського судочинства. — 2006. — № 1. — С. 150.

Відтак, проводячи аналіз переліку паперів, які відповідно до Декрету зазначені як цінні папери та віднесені до кола валютних цінностей, слід зазначити, що бони, боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, відповідно до чинного законодавства, в якості цінних паперів не визнаються. Аналіз наукової літератури, присвяченої дослідженню правової природи цінних паперів, також показав, що бони, боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази за своєю правовою природою до кола цінних паперів відноситись не можуть⁹. Враховуючи, що існує очевидна розбіжність щодо визначення правового режиму обігу паперів, які визнаються в якості цінних паперів, в ч. 5 ст. 3 Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок” та п.п. 2, 4 ч. 1 ст. 1 Декрету, на нашу думку, полягає необхідність невідкладного доопрацювання положень чинного Декрету України з метою вироблення висновків і пропозицій щодо внесення до його змісту уточнень, які будуть ґрунтуватись на засадах оновленої вітчизняної правової доктрини.

Крім того, слід зазначити, що сам по собі перелік платіжних документів та цінних паперів, наведений в Декреті і які відносять до валютних цінностей не є виключним. Зокрема, Декретом не визначено, які ж саме “інші фінансові та банківські документи” слід відносити до цінних паперів а відтак до валютних цінностей. На нашу думку, для уникнення неоднозначного трактування валютного законодавства стосовно встановлення кола валютних цінностей, слід на законодавчому рівні встановити вичерпний перелік цінних паперів та платіжних документів, які слід відносити до валютних цінностей а відтак, обіг яких має підлягати під сферу застосування валютного контролю.

Повертаючись знов таки до аналізу визначення “цінні папери”, наданого в ст. 3 Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок”¹⁰, слід окремо зазначити, що згідно цього визначення, цінними паперами є документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що можуть посвідчувати грошові або інші майнові права, а відтак цінні папери можуть поділятися на ті що посвідчують грошові права та на ті, що посвідчують майнові права. На нашу думку, цінні папери, що посвідчують майнові права є лише особливим видом майна, що мають специфічний режим обігу. Так, зокрема, відповідно до ст. 6 закону України “Про цінні папери та фондовий ринок”, акція являється іменним цінним папером, що посвідчує майнові права його власника (акціонера) і стосуються акціонерного товариства. Це включає також право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства. Не маючи матеріальної цінності, дані цінні папери гарантують собою право на фактичні цінності. Цінні папери, що посвідчують майнові права за своєю правовою природою не мають соціально-економічного призначення посвідчувати грошові права, у тому числі грошові зобов’язання. Відтак, відповідно до правової природи, призначення цінних паперів, що посвідчують майнові права не обумовлено використанням їх у розрахунках (у тому числі й міжнародних розрахунках).

Об’єктами валютних відносин, як зазначав Є. О. Алісов можуть виступати предмети матеріального світу, які відповідають наступним трьом ознакам:

- 1) економічній, що виражається в цільовому соціально економічному призначенню валютних цінностей;
- 2) фізичній, що означає фактичну придатність таких цінностей к їх використанню в міжнародних розрахунках;
- 3) юридичній ознаці, що полягає в закріпленні на нормативному рівні певного порядку обігу таких цінностей, що виражається в особливому режиму валютного регулювання та валютного контролю¹¹.

Слід зазначити, що в цілому валютні цінності відіграють роль грошей¹², а цінні папери, що посвідчують майнові права, і зокрема акції, за своєю правовою природою не мають соціально-економічного призначення посвідчувати грошові права, у тому числі грошові зобов’язання. При цьому, відповідно до правової природи, їх призначення не обумовлено використання у розрахунках, у тому числі в міжнародних розрахунках. Відтак, вважаємо,

⁹ Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції): Монографія. – Х.: Право, 2006. – 544 с.

¹⁰ ВВР. – 2006. – № 31. – Ст. 268.

¹¹ Алісов Е. А. Правовое регулирование валютных отношений в Украине. — Х.: Консум, 1998. — С. 22.

¹² Ближнюк О. Проблеми правового регулювання відносин валютного управління в Україні // Юридична Україна. — 2006. — № 1. — С. 35.

що обіг цінних паперів що посвідчують майнові права, слід розглядати виключно лише як об'єкт регулювання цивільно-правових та господарсько-правових правовідносин, а самі цінні папери, що посвідчують майнові права до кола валютних цінностей не відносити.

На нашу думку, слід виключити з переліку цінних паперів, що відносяться до валютних цінностей, наведених в п. п. 2,4 ч. 1 ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України, ті цінні папери, що посвідчують майнові права — зокрема акції, а відтак на обіг акцій валютний контроль не розповсюджувати. На нашу думку, до переліку валютних цінностей слід відносити лише ті цінні папери, що посвідчують грошові права (облігації, векселя, депозитний сертифікат тощо), а відповідно до їх обігу застосовувати режим валютного регулювання та валютного контролю.

Узагальнюючи вищевикладене слід констатувати про наявність необхідності невідкладного доопрацювання положень чинного Декрету Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” з метою вироблення висновків і пропозицій щодо внесення до його змісту уточнень. Дані уточнення, враховуючи проблематику цієї статі, на нашу думку, повинні полягати у наступному:

по-перше, — оскільки, бони, боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, відповідно до чинного законодавства цінними паперами не являються, слід усунути розбіжність щодо встановлення кола паперів, які визнаються в якості цінних паперів, встановлений ч. 5 ст. 3 Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок” та п. п. 2, 4 ч. 1 ст. 1 Декрету;

по-друге, — слід на законодавчому рівні встановити вичерпний перелік цінних паперів та платіжних документів, які слід відносити до валютних цінностей а відтак, обіг яких підпадає під сферу застосування валютного контролю;

по-третьє, — до переліку валютних цінностей, слід відносити лише ті цінні папери, що посвідчують грошові права (облігації, векселя, депозитний сертифікат тощо), а відповідно до їх обігу застосовувати режим валютного регулювання та валютного контролю.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою фінансового права
Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого
(протокол № 9 від 21 березня 2008 року)*

